

Bojan Godeša

Krščanski socialisti in ustanovitev enotnih sindikatov

I.

Na razširjeni seji izvršnega odbora Osvobodilne fronte (OF) dne 23. septembra 1944 je Franc Svetek, predvojni socialistični sindikalni delavec in član vrhovnega plenuma OF, sprožil vprašanje organizacije Delavska enotnost in problemov v zvezi z organizacijo bodočih delavskih sindikatov ter delavskih publikacij. Po razpravi, v kateri so sodelovali Tone Toman, krščanskosocialistični sindikalist, Edvard Kardelj, Boris Kidrič in Miha Marinko, so sklenili, da se pripravi načrt glede sindikatov ter da se prične z rednim izdajanjem lista Delavska enotnost.¹ Svoj prispevek k omenjenemu vprašanju je želel dodati tudi Tone Fajfar, predvojni krščanskosocialistični sindikalist in član izvršnega odbora OF, ki je izdelal načrt povojne ureditve sindikatov in nasploh delavskega vprašanja ter ga strnil v brošuro z naslovom "Smernice socialne politike v bodoči Sloveniji".² V svojih spominih Fajfar navaja, da je s pisanjem brošure zaključil 2. oktobra 1944.³ Namen tega sestavka je bil po Fajfarjevem zapisu naslednji: "S tem referatom sem hotel na kratko nakazati glavne probleme socialne politike, ki jih bomo morali reševati s prevzemom oblasti. Referat je mišljen kot predloga, na podlagi katere je mogoče razviti diskusijo o vseh teh vprašanjih. Zato naj vsak poda v vseh vprašanjih svoje morebitno ločeno mnenje, da si tako v najkrajšem času napravimo enoten načrt vsaj za delo v prvih mesecih popolnega osvobojenja."⁴ Fajfar je pri utemeljitvi vloge Delavske enotnosti izhajal iz predvojnih razmer: "Kljub temu, da strokovne organizacije niso bile močne in da so bile vrh tega ločene po različnih ideoloških smereh, so vendarle predstavljale najjače legalno borbena sredstva delavskega razreda. Osvobodilna borba je končala s škodljivo razcepljenostjo ter ustvarila edinstveno priložnost za ustvaritev enotnosti vsega slovenskega delavstva. Delavska enotnost, ki dobiva tudi zunanjo organizacijsko obliko, je okolnost, s katero moramo pri urejevanju sindikalnih vprašanj v bodoče na prvem mestu računati. "Delavska enotnost" je razredna organizacija slovenskega delavstva, kot organizacija je predstavnik delavskega razreda na vseh področjih javnega življenja. V svojem okviru organizira strokovne organizacije za vse delavske stroke. V sklopu DE bodo ustvarjeni tudi sindikati nameščenstva."⁵ V nadaljevanju je Fajfar pojasnil, kako si predstavlja delovanje in vlogo Delavske enotnosti: "Poleg sindikalne linije se organizira povsod tudi organizacija "DE", počenši od okrajev navzgor. Odbor DE v vsakem okraju sestavljajo predsedniki in tajniki vseh v okraju se nahajajočih skupin (podružnic) strokovnih organizacij. Odbor okrožne DE sestavljajo vsi predsedniki in tajniki okrajnih organizacij DE, glavni odbor pa

¹ Arhiv Republike Slovenije, dislocirana enota II (dalje ARS II), Partizanski civilni arhiv, fond IOOF-SNOS, f. 432.

² ARS, dislocirana enota I (dalje ARS I), fond KPS 1941-1945, a. e. 338.

³ Tone Fajfar: Odločitev. Spomini in partizanski dnevnik. Ljubljana 1981, str. 512 (dalje Fajfar, Odločitev).

⁴ ARS I, KPS 1941-1945, a. e. 338.

⁵ Prav tam.

vsi okrožni tajniki in predsedniki skupno z delavci, ki so se vodilno udeležili osvobodilne borbe. Medtem, ko bo delo strokovnih organizacij omejeno na sindikalno področje, bo organizacija DE z vsemi odbori in kot celota funkcionirala kot razredni predstavnik delavstva v odnosu do oblasti in drugih narodnih slojev."⁶ Njene naloge naj bi bile po Fajfarjevem referatu naslednje: "1. zastopa interese delavstva kot celote, 2. vzgaja delavstvo v pravem političnem in razrednem duhu, 3. s svojo pobudo skrbi za čim močnejše ustvarjalno sodelovanje delavstva pri izgradnji narodnega gospodarstva, 4. predhodno odloča o vseh ukrepih oblasti, ki zadevajo delavstvo. Oblast ji je dolžna vse nameravane ukrepe predložiti v mnenje, 5. kot celota in vsaka organizacija posebej je sestavni del OF."⁷ Glede delavskega tiska je Fajfar predlagal, da bi list *Delavska enotnost* postal splošno tedensko glasilo, ki naj daje politično in borbena razredna smer. Kmalu pa bi bilo potrebno ustanoviti še posebno glasilo za sindikate, ki pa naj bi obravnavalo zgolj strokovno problematiko.⁸

V brošuri so tako strnjeno prikazani pogledi krščanskih socialistov oziroma njihovega delavskega krila izhajajočega iz predvojne Jugoslovanske strokovne zveze (JSZ), kako si predstavljajo vlogo *Delavske enotnosti* in novih sindikatov v bodoči ureditvi.

Vendar pa so na seji izvršnega odbora OF Fajfarjev predlog zavrnil.⁹

Pred tem je namreč Kardelj 3. oktobra 1944 pisal centralnemu komiteju KPS: "Predvidite takoj sindikalno komisijo pri CK KPS, ki bo obenem v vodstvu sindikatov pri vas. Dva predvidite za našo centr. sind. komisijo in centr. sindikalno vodstvo. Pripravljajte za ustanovitev sindikatov, ki morajo biti v naših rokah. Razni Svetki itd. ne smejo imeti odločilne besede. Za sindikalno centralo bomo bržčas po osvoboditvi vzeli Luko."¹⁰ V pismu centralnemu komiteju KPS 14. oktobra 1944 je bil Kardelj v navodilih glede ustanovitve novih sindikatov ter njihove bodoče vloge še bolj jasen: "Storite vse potrebno za organizacijo sindikatov. Sindikati bodo seveda enotni za vso državo. Priprave izvršite v okviru ODE. Aktivizirajte vodstvo. Na čelu morate imeti dobre aktiviste. Stari sindikalci (soci. dem. in kr. soc.) ne smejo imeti možnosti, da bi uvajali stare metode v sindikate, ker ti ne bodo tako hitro razumeli nove vloge sindikatov. Razen tega morajo sindikati postati čvrsto oporišče Partije, "šola komunizma" v pravem pomenu besede. Na to vas ponovno opozarjam zaradi tega, da ne bi tega vprašanja podcenili in eventualno mislili, da je mogoče ustvariti neko sindikalno vodstvo iz starih "reprezentančnih" figur. Imejte pred očmi tudi zadnje Svetkovo in Tomanovo napačno stališče, ki bi - če bi mu mi popuščali - ogrozil vse pozicije KP v delavskem razredu. Partija mora bolj kakor kjerkoli drugje ljubosumno držati in krepiti svoje pozicije v delavskem razredu. S starimi sindikalnimi organizacijami popolnoma prekinite in ustvarite popolnoma nove. V tem oziru vam bomo dali podrobne direktive."¹¹ Na podlagi teh Kardeljevih navodil so nato razpravljali na seji centralnega komiteja KPS 24. oktobra 1944 o problematiki *Delavske*

⁶ Prav tam.

⁷ Prav tam.

⁸ Prav tam.

⁹ ARS I, KPS 1941-1945, f. 23, a. e. 2363; pismo CK KPS 28. 10. 1944 Francu Leskošku-Luki.

¹⁰ Izvori za istoriju SKJ. Dokumenti centralnih organa KPJ. NOR i revolucija (1941-1945). Knjiga XX, dok. 23 (dalje Izvori).

¹¹ Izvori, XX, dok. 55.

enotnosti. Sklenili so, da Delavska enotnost ne sme postati posrednik med komunistično partijo in sindikati. Na isti seji so ugotovili, da vprašanja Delavske enotnosti ni pravilno postavljati organizacijsko, kajti to vprašanje je že rešeno z vodilno vlogo komunistične partije, temveč le manifestacijsko. Dodali so še, da v vprašanju enotnosti delavskega razreda pod vodstvom komunistične partije ne sme biti nobenega kompromisa in popuščanja. Skladno s temi ugotovitvami so sklenili, da glavni odbor Delavske enotnosti še naprej ostane manifestativni organ ter se ukvarja v glavnem z zbiranjem gradiva, nikakor pa se ne sme spremeniti v pripravljalni odbor za sindikate. V glavni odbor je bil kooptiran Tomo Brejc, ostale člane (Svetek, Fajfar, Toman) pa so sklenili zaposliti na drugih področjih, npr. za zbiranje gradiva, kje so do sedaj bile tovarne, delavske ustanove... Tudi list Delavska enotnost, kjer je bil Fajfar umaknjen z mesta urednika, so sklenili izdajati redkeje. Zadnja medvojna številka lista je tako izšla 27. novembra 1944. Tudi odbore Delavske enotnosti, so z ugotovitvijo, da je večina delavcev v partizanski vojski in ne po obratih, sklenili pospeševati le na tistih področjih, kjer osvobodilno gibanje še ni množičneje prodrlo. Odbori Delavske enotnosti po obratih naj bi postali zgolj iniciativni organi za organiziranje bodočih sindikatov.¹²

Tako stališče je bilo del politične linije KPS, ki se je zlasti uveljavila po 15. septembru 1944. Zanj je bila značilna zaostritev odnosa do političnih subjektov tako zunaj kot znotraj OF. Šlo je za t.i. politiko zaprtih vrat, ki so jo sprejeli na seji razširjenega izvršnega odbora OF 23. septembra 1944.¹³ Odločitev zanj je izhajala iz podmene partijskega vodstva, da jim največja nevarnost ne preti od odkritih nasprotnikov, ki so se kompromitirali s kolaboracijo z okupatorjem, temveč od neomadeževanih t.i. sredincev. Ti naj bi se, po tej tezi, sedaj skušali vtihotapiti v vrste OF in si znotraj nje skušali zagotoviti položaje. Kot taki naj bi predstavljali "novo koncentracijo reakcije". Glede na to, da je bilo v OF še dosti nekomunističnih politikov, zlasti med t.i. plenumaši, torej so tudi ti predstavljali potencialno nevarnost za "pregrupiranje reakcije", so v slovenskem partijskem vodstvu sklenili, da (predvsem) z njimi razširijo izvršni odbor OF. Hkrati pa so se morali le-ti obvezati, da se odrečejo snovanju samostojnih političnih skupin ter da sprejemajo OF kot bodoči temelj slovenskega političnega in ekonomskega življenja.¹⁴ V skladu s temi ugotovitvami so slovenski komunisti tudi merili Fajfarjev predlog. Tako so na seji centralnega komiteja KPS 13. oktobra 1944 dejali tudi: "V zvezi s pregrupacijo bodo razna nerazčiščena vprašanja pri njih - DE itd. (Fajf. projekt za soc. skrbstvo - DE kot predstavništvo del. razreda pomeni spustiti v vodstvo del. razreda še koga drugega razen P.)"¹⁵

II.

Nerazčiščen odnos do Delavske enotnosti je bil posledica različnega gledanja KPS in krščanskosocialistične skupine na njeno vlogo in pomen. Čeprav je obstajalo glede ustanovitve Delavske enotnosti jeseni 1942 soglasje, pa so bile dejansko že tedaj velike razlike v konceptualnem gledanju na vlogo in razvoj delavske organizacije.

¹² ARS I, KPS 1941-1945, f. 1, a. e. 13.

¹³ ARS II, f. 432.

¹⁴ Prav tam.

¹⁵ ARS I, fond KPS 1941-1945, f. 1, a. e. 13.

Zato se je potrebno za razumevanje tega vprašanja vrniti k razlogom za ustanovitev Delavske enotnosti jeseni 1942.

Do pobude za sklic konference, kjer bi se ustvarilo še posebno delavsko vodstvo znotraj OF je prišlo poleti 1942.¹⁶ Povsem natančno, kdaj je bila ideja sprožena, nam viri ne povedo. Glede na dejstva, na katerih gradim svojo tezo o pobudah za sklic delavske konference, bi obdobje, v katerem je do nje prišlo, lahko povezali s prihodom Edvarda Kardelja na osvobojeno ozemlje, kamor je prispel iz Ljubljane 10. julija 1942. Kot drugo skrajno točko bi upoštevali čas, ko se je začela italijanska ofenzivna operacija na Kočevski Rog 14. avgusta 1942 in se je vodstvo osvobodilnega gibanja razdelilo najprej na tri, nekaj dni kasneje pa na dve skupini. Da je bila pobuda podana v tem času, lahko sklepamo po tem, ker je Fajfar, ki je bil določen, da izdelava koncept tez za konferenco Delavske enotnosti, tega napravil v času, ko je bilo vodstvo osvobodilnega gibanja razdeljeno.¹⁷ Torej je sama ideja morala biti sprožena še preden se je vodstvo razdelilo, ker je glede na kolektiven način sprejemanja takih odločitev ter glede na dejstvo, da so o tem obširno razpravljali in so prišli do enakega zaključka, tako krščanski socialisti in komunisti, le težko verjetno, da pobuda ne bi bila sprožena v omenjenem času. V tem času je bil na pobudo Edvarda Kardelja na sedežu izvršnega odbora OF na Kočevskem Rogu 13. julija 1942 sklican sestanek predstavnikov KPS in krščanosocialistične skupine v OF, na katerem je bilo govora o nadaljnjem sodelovanju obeh skupin v OF.¹⁸ Naslednji dan, 14. julija 1942 je Kardelj v pismu, ki ga je pisal Ivu Ribarju-Loli, omenil, da je bil dosežen s krščanskimi socialisti nov, še tesnejši sporazum.¹⁹ Niti Kocbek niti Kardelj v pismu Ribarju nikjer ne omenjata nobenih konkretnih podatkov, ki bi govorili o tem, da so razpravljali tudi o sklicu delavske konference. Po drugi strani Kardelj v pismu Zoranu Poliču 4. decembra 1942 pojasnjuje, da so se s krščanskimi socialisti pogovarjali o tem, da predstavlja enotnost na temelju delavskega razreda najtrdnejše jamstvo za enotnost OF, s čimer sta se obe strani strinjali.²⁰ Iz teh medsebojnih razgovorov je prišlo do pobude za sklic konference Delavske enotnosti, ki pa, kot bomo videli, pravzaprav ne pomeni nič drugega, kot sporazum med komunisti in krščanskimi socialisti, zlasti z njihovim delavskim delom. V tem času (med 10. julijem in 14. avgustom 1942) je bil 13. julija 1942 edini sestanek med predstavniki KPS in krščanskimi socialisti. Ker se pobuda za organiziranje Delavske enotnosti tudi vsebinsko ujema s temo razgovorov, smemo domnevati, da je bila pobuda za sklic delavske konference po vsej verjetnosti sprožena prav na njem.

Pisanje tez, ki naj bi postale programska osnova organizacije Delavska enotnost, je bilo zaupano Fajfarju, ki se jih je lotil sestavljati v dogovoru z Borisom Kidričem, kot sam pravi v "roškem obdobju (konec avgusta -začetek septembra 1942), med

¹⁶ Tone Fajfar: Pripombe in pojasnila. Delavska enotnost. Ponatis prvih letnikov, ki so izhajali v letih osvobodilne vojne in ljudske revolucije. Ljubljana 1954, str. 146 (dalje Fajfar, Pripombe in pojasnila).

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Edvard Kocbek: Tovarišija. Edvard Kocbek, Izbrano delo I, Naša beseda. Mladinska knjiga, Ljubljana 1972, str. 119-120 (dalje Kocbek, Tovarišija).

¹⁹ Dokumenti ljudske revolucije v Sloveniji 1941-1945, knjiga II, dok. 113 (dalje DLR).

²⁰ Jesen 1942. Korespondenca Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča. Ljubljana 1963, dok. 202 (dalje Jesen 1942).

iskanjem zvez s partizani, konferencami aktivistov in neprestanim seljenjem."²¹ Teze z naslovom "Predlogi za diskusijo na skupno zborovanje zastopnikov slovenskega delavstva" naj bi septembra 1942 na Kočevskem Rogu podpisali Tone Fajfar in Edvard Kocbek za krščanskosocialistično skupino ter Boris Kidrič in Ivan Maček za KPS, to je tisti del vodstva, ki je od razdelitve na dve skupini 23. avgusta 1942 ostal skupaj.²² Teze je nato sprejel centralni komite KPS na seji konec septembra 1942 na Podlipoglavu.²³ Ko sta Kardelj in Kidrič nekaj dni kasneje odpotovala v Ljubljano, sta s seboj vzela tudi besedilo tez za konferenco Delavske enotnosti.²⁴ V Ljubljani so izvedbo konference zaupali Tonetu Tomanu-Matku, predvojnemu članu JSZ.²⁵ Na konferenci, ki je bila 7. novembra 1942 v Ljubljani,²⁶ so bili prisotni Boris Kidrič za KPS, Stane Kovač in Tone Toman za krščanske socialiste ter Franc Svetek za svobodne (socialistične) strokovne organizacije. Na konferenci so ustanovili glavni odbor Delavske enotnosti, v katerega so bili imenovani Tone Toman, Stane Kovač, Franc Svetek ter nato v Polhograjskih Dolomitih še Franc Leskošek in Tone Fajfar. Fajfarjev osnutek tez je pregledal in nekoliko popravil Boris Kidrič. Teze z naslovom "Položaj, vloga in

²¹ Fajfar, Pripombe in pojasnila, str. 146.

²² Fajfar, Odločitev, str. 152-156. V ARS I (KPS 1941-1945, f. 44) je osnutek tez, kjer sta podpisana Gašper Jeraj (Tone Fajfar) in Pavle Tratar (Edvard Kocbek), medtem ko je mesto predvideno za podpis predstavnikov KPS prazno.

²³ Miroslav Luštek: Delavska enotnost in Osvobodilna fronta. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, VI, 1966, št. 1-2, str. 311. Na Podlipoglavu sta bili dve seji centralnega komiteja KPS in sicer 27. 9. 1942 ter 28. in 29. 9. 1942 skupna seja centralnega komiteja KPS, izvršnega odbora OF in glavnega poveljstva slovenskih partizanskih čet, kjer so obravnavali razmere nastale po veliki italijanski ofenzivi ter razpravljali o nalogah po njej (glej Kocbek, Tovarišija, str. 293-294). Po vsej verjetnosti so bile teze sprejete na skupni seji. To potrjuje Kardeljevo pismo Zoranu Poliču 4. 12. 1942, kjer piše, da je bil sklep za konferenco Delavske enotnosti sprejet na seji izvršnega odbora OF v času, ko je bil Kardelj še zunaj, to je na Podlipoglavu (pismo Kardelj namreč piše iz Ljubljane) in je bilo določeno, da bo konferenco izvedel Kidrič (glej Jesen 1942, dok. 202). Omenjena skupna seja je bila edina seja izvršnega odbora OF v času, ko se je vodstvo znova zbralo na Podlipoglavu (26. 9. 1942) do odhoda Kardelja v Ljubljano (12. 10. 1942).

²⁴ Tone Fajfar: Delavska enotnost. Sindikalno gibanje na Slovenskem. Ljubljana 1978, str. 14 (dalje Fajfar, Sindikalno gibanje na Slovenskem).

²⁵ Jesen 1942, dok. 37. Pismo Edvarda Kardelja in Borisa Kidriča dne 28. 10. 1942 izvršnemu odboru OF v Dolomite. Izvedba konference je bila sprva zamišljena precej drugače. Fajfarjeve teze naj bi predstavljale gradivo, ki naj bi ga prediskutirali delavci in delavke po tovarnah, na deželi ter partizanskih enotah, za kar naj bi poskrbeli politični aktivisti (DLR IV, dok. 24). Izdana je bila tudi okrožnica centralnega komiteja KPS (napisal jo je Boris Kidrič) partijskim organizacijam v udarnih brigadah, v kateri je bilo poudarjeno, da naj se ustvarijo najtesnejši odnosi s krščanskosocialističnimi delavci ter naj se utrjuje zavest o potrebi enotnosti delavstva kot najzanesljivejšega jamstva za enotnost in zmago OF ter za bodočnost delovnega ljudstva Slovenije (Boris Kidrič: Zbrana dela, knjiga II. Ljubljana 1987, str. 368-374). Vse te priprave in ukrepi so bili sproženi v prepričanju, da bo moč konferenco izpeljati v obliki množičnega zborovanja delavcev, kar pa je preprečila izguba osvobojenega ozemlja.

²⁶ O kraju konference Fajfar v svojih pripombah in pojasnilih k ponatisu časopisa Delavska enotnost piše, da je konferenca mogla biti samo na dveh krajih, ali na malem osvobojenem ozemlju v Podlipoglavu, ali pa ilegalno v Ljubljani. Fajfar se nagiba k temu, da je bila konferenca najbrž v Ljubljani (Fajfar, Pripombe in pojasnila, str. 148). Franček Saje v oceni Fajfarjeve priredbe ponatisa časopisa Delavska enotnost, na podlagi izjav Franca Svetka in Staneta Kovača potrjuje, da je bila konferenca res v Ljubljani in sicer za Bežigradom (Delavska enotnost 1942-1944. Zgodovinski časopis, 1960, str. 311). Uredniki v zborniku Jesen 1942 so zapisali, da je bila konferenca pri Žnidaršičevih v Ipavčevi ulici št. 6 (Jesen 1942, dok. 94, op. 2). Stane Kovač pa je v poznih osemdesetih letih trdil, da omenjeni podatek ni točen. Pri Žnidaršičevih naj bi bil po njegovem ustanovljen verjetno okrožni odbor Delavske enotnosti ali pa naj bi bila kakšna druga konferenca. Konferenca Delavske enotnosti pa naj bi bila na Topniški ulici, vendar se številke natančno ne spominja (3 ali 5), zagotovo pa nasproti tedanje italijanske vojašnice (po vojni vojašnica Ljuba Šerčerja, danes je tam naselje Bežigrajski dvor). Kovač se spominja, da sta skupaj s Kidričem gledala na kasarniško dvorišče, kjer so bili italijanski vojaki (Izjava Staneta Kovača. Magnetogram sestanka medvojnih aktivistov OF Ljubljana, 27. 10. 1988, str. 17).

naloge delavskega razreda v Sloveniji v slovenskem narodno osvobodilnem gibanju" se od Fajfarjevega predloga razlikujejo predvsem v tem, da so v besedilo vključeni poleg komunistov in krščanskih socialistov tudi še socialisti, kar gre pripisati Svetkovi prisotnosti na konferenci. Drugo pomembno dopolnilo pa je bilo k četrti točki prvega dela tez in se glasi: "vse skupine medsebojno priznavajo pravico svobode in združenja in izražanja svojega svetovnega nazora."²⁷ Tako dopolnjene teze so bile nato potrjene na konferenci in objavljene v prvi številki lista Delavska enotnost,²⁸ ki je začel izhajati na pobudo Edvarda Kardelja v začetku decembra 1942.²⁹ Na konferenci so nato sprejeli še posebno resolucijo.³⁰ Bistveni poudarki tez so bili v tem, da se priznava KPS avantgardna vloga med delavstvom ter ugotovitev, da ima delavstvo vodilno vlogo v osvobodilnem boju. Enotnost delavstva je s to konferenco tudi formalno dosežena. Za razliko od programskih točk OF, delavske teze govore bolj določno tudi o povojni prihodnosti in so nasploh bolj razredno pogojene. Tako na primer je poudarek na naslonitvi zgolj na Sovjetsko zvezo, "bela garda" je predstavljena ne zgolj kot narodni, temveč tudi kot razredni sovražnik itd.

III.

Nekoliko bolj natančen prikaz časovnega okvira nastanka ideje o delavski konferenci in njene izvedbe je pomemben predvsem zaradi nekaterih kasnejših interpretacij o vzrokih za njen sklic. Obstajata namreč dve razlagi, ki pojasnjeta vzroke, ki naj bi pripeljali do ustanovitve posebnega delavskega vodstva znotraj OF. Prva se pojavlja v Kardeljevem članku ob desetletnici ustanovitve Delavske enotnosti, ki je bil objavljen namesto uvoda v ponatisu medvojnih letnikov lista Delavska enotnost³¹ ter se nato ponavlja v uvodu zbirke Jesen 1942³² in je končno povzeta tudi v Dokumentih ljudske revolucije v Sloveniji, kjer piše: "Po italijanski ofenzivi so se pokazali v njej (OF- op. avtorja) neki znaki političnega kolebanja zaradi nastopa bele garde in odprte klerikalno - liberalne podpore okupatorju. Zato je izvršni odbor Osvobodilne fronte sklenil, da v sami Ljubljani skliče vrhovni plenum Osvobodilne fronte. Tudi centralni komite KPS je sklenil, da je potrebno napraviti nekaj ukrepov za utrditev enotnosti v osnovnih organizacijah Osvobodilne fronte, zlasti med delavstvom vseh političnih smeri. Nastalo je namreč tudi kolebanje znotraj Osvobodilne fronte, ki je malo pozneje izzvalo resne politične spore tudi v izvršnem odboru Osvobodilne fronte."³³ Po tej tezi naj bi predstavljala vzpostavitev Delavske enotnosti posledico "nekih kolebanj znotraj Osvobodilne fronte". Vendar medvojni dokumenti tega ne potrjujejo,

²⁷ Fajfar, Pripombe in pojasnila, str. 148.

²⁸ Fajfar, Pripombe in pojasnila, str. 15-17.

²⁹ Na idejo, da bi izdajali kot glasilo glavnega odbora list Delavska enotnost je prišel Edvard Kardelj in to že po zaključku konference (Jesen 1942, dok. 202). Na nek način je bilo namreč potrebno sklepe konference in resolucijo objaviti, zato je Kardelj v pismu Leskošku 14. 11. 1942 predlagal izdajanje lista Delavska enotnost, kjer bi uporabili gradivo s konference ter Kardeljev članek "Enotnost slovenskega delavstva" ter ju združili v prvo številko (Jesen 1942, dok. 118).

³⁰ Fajfar, Pripombe in pojasnila, str. 15-17.

³¹ Fajfar, Pripombe in pojasnila, str. 7-15.

³² Na straneh XIX-XX.

³³ DLR, IV, dok. 145, op. 4.

temveč to tezo celo zanikajo.³⁴ Poleg tega je potrebno poudariti še časovno neskladje te teze, ki govori o kolebanjih po italijanski ofenzivi, medtem ko je do ideje za organiziranje Delavske enotnosti prišlo že med ofenzivo. Gre za tendenciozno oceno, ki je obremenjena s tedanjimi dnevno političnimi ocenami, kajti Kardelj jo je napisal leta 1952 na podlagi tedanjih odnosov in razmerij, ko je bil Kocbek zaradi afere z zbirko novel Strah in pogum odstranjen iz javnega življenja. Podobno velja tudi za Fajfarjevo mnenje, da pomeni dopolnilo k četrti točki, ki govori o priznavanju pravice svobode in združevanja in izražanja svojega verskega nazora "koncesijo tistim nedelavskim krogom v krščansko socialistični skupini, ki so takrat in še dolgo po tem zagovarjali načelo koalicije ter težili k lastni nazorski in politični organizaciji znotraj Osvobodilne fronte."³⁵ Prav tako je neustrezna trditev, ki jo je razvil Kardelj v omenjenem članku, da je bila konferenca Delavske enotnosti prvi korak k podpisu dolomitske izjave. Do podpisa dolomitske izjave je namreč prišlo šele po posegu Iva Ribarja Lole januarja 1943, vzrok za njen podpis pa ni tičal v domnevnih nasprotjih med skupinami v OF, še toliko manj je bil zanjo odgovoren Edvard Kocbek, temveč v različnem gledanju slovenskega in osrednjega jugoslovanskega partijskega vodstva na nadaljnji razvoj in zaradi težnje slednjega po poenotenju in centralizaciji celotnega gibanja.³⁶

Tone Fajfar je mnogo let kasneje (1978) v članku Delavska enotnost postavil stvari nekoliko drugače: "Izgledalo je, kakor da se v t. i. krščanskosocialistični skupini, ki je združevala poleg krščanskosocialističnega delavstva tudi intelektualce iz kroga Edvarda Kocbeka in študente iz akademskega kluba Zarja - pojavljajo politično nevarna stremjenja, ki naj bi krščanskosocialistično skupino politično pripeljala v strankarstvo. Nekaj takih znamenj je kazalo, da bi utegnila taka stremjenja pripeljati do cepitve slovenskih osvobodilnih sil, če bi namesto politične enotnosti Osvobodilne fronte nastopilo partnerstvo in končno delitev politične moči na dva pola: komuniste in katolike. Komunisti so začutili, da se objektivno poraja taka nevarnost predvsem ker je zaledje krščanskih socialistov predstavljala množica vernih ljudi, ki so živeli nekaj desetletij pod močnim klerikalnim vplivom."³⁷ Fajfarjeva teza se nagiba k obrazložitvi, da gre pri sklicu delavske konference za ukrep preventivnega značaja, kar je pravzaprav točno. Vendar je teza nedorečena, ker se ne spušča v vzroke, ki so pripeljali do sklica konference, temveč jih odpravi s terminom "objektivno", čeprav je jasno, da gre za okoliščine, ki imajo svoje vzroke v zelo konkretnih dogodkih.

IV.

³⁴ Glej Jesen 1942, dok. 202, pismo Edvarda Kardelja 4. 12. 1942 Zoranu Poliču, kjer piše: "Prepričan sem, da je enotnost s krščanskimi socialisti mogoča vseskozi do uresničenja vseh demokratičnih ciljev, ki jih ima Osvobodilna fronta. To enotnost bi lahko spravili v nevarnost samo reakcionarni elementi izven krščanskosocialistične skupine, ki bi jo kasneje iz špekulantskih razlogov hoteli izkoristiti. Enotnost na osnovi delavskega razreda je najtrdnjše jamstvo, da se to ne bo zgodilo. O tem smo govorili s krščanskimi socialisti in smo prišli do istih zaključkov." Prav tako Kardelj v pismu J. B. Titu 17. 1. 1943 (DLR, V, dok. 62) piše, da s Kocbekom ni bilo nobenega spora, vse do prihoda Arse Jovanovića.

³⁵ Fajfar, Pripombe in pojasnila, str. 148.

³⁶ O vzrokih za podpis dolomitske izjave v Bojan Godeša: Prispevek k poznavanju dolomitske izjave. Nova revija, X, št. 1991, 105/106, str. 266-273, št. 107, str. 455-460, št. 108, str. 592-608.

³⁷ Fajfar, Sindikalno gibanje na Slovenskem, str. 16.

Predlog za sklic konference, kjer bi se ustanovilo še posebno delavsko vodstvo znotraj OF, je bil del širše zastavljenih ukrepov, ki si jih je zamislilo slovensko partijsko vodstvo poleti 1942, vendar je bila večina teh ukrepov zaradi velike italijanske ofenzive izvedenih šele od konca septembra 1942 naprej. Za razumevanje teh ukrepov se je potrebno vrniti na začetek leta 1942, v jugoslovanskem merilu pa v december 1941. V tem času je osrednje jugoslovansko partijsko vodstvo na podlagi ocenjevanja domačih in mednarodnih razmer (uspešna zimska protiofenziva Rdeče armade; Stalinova zagotovila ob obletnici oktobrske revolucije, da bo vojne kmalu konec; stališča zahodnih zaveznikov - zlasti Velike Britanije, do četnikov, s katerimi je bilo partizansko gibanje že v oboroženem spopadu; nezaupanja v trdnost protifašistične koalicije itd.), upoštevajoč teorijo o dveh fazah revolucije prišlo do zaključka, da je nastopil čas prehoda v drugo fazo boja. Takšne ocene so bile prenešene tudi v t.i. januarskih pismih osrednjega jugoslovanskega partijskega vodstva slovenskemu centralnemu komiteju KP,³⁸ ki je navodila začel izpolnjevati. Po že izdelanih shemah, skladno z razumevanjem razvoja v dveh etapah, je to pomenilo zoževanje množične podlage OF po razrednih merilih na t.i. delovno ljudstvo, omejevanje OF zgolj na tri temeljne skupine, ki so se povezale pred napadom na Sovjetsko zvezo, medtem ko so plenumske skupine potisnjene v ozadje.³⁹ V mednarodnem okviru se odkrito naglašala naslonitev zgolj na Sovjetsko zvezo, ker se predvideva hitro zmago Rdeče armade na vzhodni fronti, ki bo privedla do notranjega zloma v Nemčiji ter razpada protifašistične koalicije in s tem do revolucionarnega vrenja po celotni Evropi. Po podpisu dvajsetletne pogodbe med Sovjetsko zvezo in Veliko Britanijo je Edvard Kardelj v Sloveniji prvi dojel, da so bile dotedanje ocene preuranjene in je bil po prihodu na osvobojeno ozemlje 10. julija 1942 pobudnik ukrepov za vrnitev delovanja KPS in OF na prvotne osvobodilne temelje. Slovenski komunisti so se znašli po spoznanju o zgrešenosti svojih dotedanjih ocen o razvoju mednarodnih dogodkov v precej nezavidljivem položaju. Slovenskim komunistom je postalo dokončno jasno, zlasti še po opozorilu kominterne 3. avgusta 1942, da klasična revolucionarna rešitev, predvsem zaradi mednarodnih razmer (obstoj protifašistične koalicije) odpade kot možna oblika uresničitve načrtov slovenskih komunistov, zato je obstoj OF za KPS v tistem trenutku nujen in neizogiben. To je namreč tudi čas, ko se je začela razplamtevati tudi državljanska vojna v Ljubljanski pokrajini.

V OF je v tem času odnos komunistov do svojih najpomembnejših zaveznikov, krščanskih socialistov in sokolov dosegal različni stopnji povezanosti. Odnos komunistov do krščanskih socialistov je bil ambivalenten, nujno so jih potrebovali, a so jim bili po drugi strani tudi lahko nevarni kot možna "rezerva reakcije". V pismu centralnemu komiteju KPJ je Boris Kidrič 14. decembra 1942 o tej problematiki zapisal: "Kar se krščanskih socialistov tiče - je perspektiva manj jasna. Socialno so izraz revolucionarno demokratičnih procesov v katoliških slovenskih množicah. Razpoloženi so sovjetofilsko. Nekih jasnih "zahodnih tendenc" pri njih

³⁸ DLR, I, dok. 109; pismo CK KPJ 1. 1. 1942 CK KPS; DLR, I, dok. 110; pismo Vrhovnega štaba Narodnoosvobodilnih partizanskih odredov Jugoslavije 2. 1. 1942 IO OF, DLR; I, dok. 121; pismo CK KPJ 10. 1. 1942 CK KPS.

³⁹ France Škerl: Politični tokovi v Osvobodilni fronti v prvem letu njenega razvoja. Zgodovinski časopis, 1951, str. 73; isti, Vloga in pomen Osvobodilne fronte slovenskega naroda (1941-1943). Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, VI, 1966, št. 1-2, str. 183.

za sedaj ni. Priznavajo avantgardno vlogo partije in se odrekajo ustanovitvi lastne politične stranke (sicer tega razumljivo nikomur ne postavljamo kot pogoj sodelovanja v Osvobodilni fronti). Praktično se vendarle izpreminjajo v neko novo krščansko socialistično stranko. Trenja na terenu so z njimi najpogostejša. Programatično so za sovjetski režim. Njihovo vodstvo meni, da bo s svojo revolucionarnostjo dokazalo, da vera ni škodljiva za sovjetsko oblast. V ugodnih pogojih bo lahko krščansko socialistična skupina šla z nami celo v poslednjo etapo. Istčasno je treba imeti pred očmi, da lahko prav ta skupina naši buržoaziji služi v odločilnih trenutkih kot rezerva, okrog katere se bo zbrala vsa reakcija. Da utrdimo pozicije za nas ugodnih procesov v tej skupini, se zelo trudimo za odbore Delavske enotnosti, kjer sodelujejo tudi njihovi delavci, ki jih je še vedno nekaj. V sedanjem položaju oboroženega nastopa bele garde in njene demagogije s katoliško vero - so krščanski socialisti za nas prava "zlata jama".⁴⁰ K zmanjšanju ambivalentnosti naj bi tako prispevala tudi ustanovitev Delavske enotnosti, ki je preneseno v konkretne razmere v OF dejansko pomenila pravzaprav sporazum med centralnim komitejem KPS ter predstavniki krščansko socialističnega delavstva. Dogovor naj bi vplival na krščanske socialiste na dveh ravneh, po eni strani na predstavnike krščansko socialističnega delavstva ter po drugi na množico krščansko socialistično usmerjenega delavstva. V vodstvu krščansko socialistične skupine naj bi bil s tem dogovorom povzdignjen vpliv delavskega dela skupine, ki ga je v izvršnem odboru OF zastopal Tone Fajfar ter ga še posebej, neposredno navezal na KPS. Bistveno pri tem je bilo, da je bil sporazum z vodstvom krščansko socialističnega delavstva sklenjen na ožjih (razrednih) temeljih, ki so komunistom zagotavljali tudi formalno vodilno vlogo v poenotenem delavskem razredu, ki je po njihovih predpostavkah predstavljal temelj nadaljnega delovanja ter jedro za t. i. drugo etapo.

Poleg iz konkretnih razmer izvirajočih vzrokov, je imela ustanovitev Delavske enotnosti za slovenske komuniste tudi velik idejno-teoretski pomen. Po tedanjih idejnih predstavah v predvojnem komunističnem gibanju (utemeljil jih je Georgij Dimitrov na VII. kongresu Kominterne poleti 1935) je namreč enoten delavski razred predstavljal pogoj vsakršnega sodelovanja komunistov z drugimi političnimi subjekti.⁴¹ Tako je Boris Kidrič v poročilu "za Moskvo", z namenom spraviti nastanek in razvoj OF v sklad s predstavami, ki so prevladovali v predvojnih idejno-teoretičnih pogledih na strategijo in taktiko komunističnih partij, celo prestavil ustanovitev Delavske enotnosti v leto 1941.⁴²

⁴⁰ Jesen 1942, dok. 208.

⁴¹ Tako je Dimitrov v svojem referatu na VII. kongresu Kominterne, ko je govoril o vlogi delavske fronte v ljudski fronti in o njenem medsebojnem odnosu med drugim tudi zapisal: "Ne moremo resno misliti, da je možno ustvariti resnično protifašistično ljudsko fronto brez vzpostavitve akcijske enotnosti samega delavskega razreda, ki predstavlja jedro ljudske fronte." (Komunistična internacionala. Stenogrami i dokumenti kongresa. Sedmi kongres komunističke internacionala, knjiga 12 (II. del), str. 845).

⁴² Boris Kidrič: Kratek obris razvoja Osvobodilne fronte in sedanja politična situacija v Sloveniji. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, I, 1960, št. 1, str. 15, kjer piše: "Že v tej periodi (op. avtorja - po Kidričevi delitvi gre za obdobje med zlomom predaprilske Jugoslavije in napadom nacistične Nemčije na Sovjetsko zvezo) je dala KPS pobudo za konferenco Delavske enotnosti Slovenije. Te konference so se udeležili predstavniki centralnega komiteja KPS, krščanskosocialistične JSZ in amsterdamskih strokovnih organizacij. Po nemškem napadu na Sovjetsko zvezo so se Delavski enotnosti priključili tudi predstavniki socialistov kot politične struje. S tem je bila Delavska enotnost v vsakem pogledu vzpostavljena. Delavski razred Slovenije se je udeležil osvobodilnega boja kot kompaktna celota."

Druga pomembna naloga je bila namenjena odboru Delavske enotnosti, ki naj bi delovali po obratih in kjer naj bi se po Kardeljevih besedah pojasnjevalo bistvo sovjetskega sistema. Odbori bi delovali kot vzvod, ki bi kljub širini v odborih OF, še v tej narodnoosvobodilni etapi pripeljal krščansko socialistično delavstvo na "napredne pozicije", kar bi omogočilo nemoten prehod celotnega delavskega razreda v drugo etapo.⁴³

Kako bi tako zamišljen način delovanja zares uspeval ni mogoče predvideti, ker se je odborom Delavske enotnosti, ki jih začno organizirati po obratih in nasploh delavski organizaciji kot celoti, z dolomitsko izjavo spremenila njena vloga. Pripisovanje posebnega pomena Delavski enotnosti in omenjen način delovanja odborov Delavske enotnosti je bil za komuniste smiseln le do podpisa dolomitske izjave, ko OF kot celota dejansko dobi obliko, ki komunistom že v tistem trenutku daje tudi formalno vodilno vlogo v celotni osvobodilni organizaciji. Z dolomitsko izjavo je bil namreč prekinjen proces, ki naj bi potekal preko odborov Delavske enotnosti in katerega namen je bil omogočiti nemoten prehod delavskega razreda v drugo etapo, saj je postal nepotreben, kot je postala za slovenske komuniste odvečna tudi vloga Delavske enotnosti kot jedra za drugo etapo. Slovenskim komunistom je ustanovitev Delavske enotnosti pomenila le taktični ukrep, ki je izviral iz konkretnih razmer poleti in jeseni 1942 ter iz tedanjega načina delovanja KPS. S preobrazbo OF po dolomitski izjavi je Delavska enotnost izgubila svoj prvotni pomen, kot jedro za drugo etapo in se je njena vloga izenačila z ostalimi množičnimi organizacijami (mladinsko, žensko), za katere je bil značilen transmisijski odnos do KPS. S tem se je za slovenske komuniste pomen Delavske enotnosti, ki so ji ga ob nastanku pripisovali, dejansko izčrpal.

V.

Ideja delavske enotnosti je bila v skladu z načelno usmeritvijo krščansko-socialističnega delavstva, ki je bilo naklonjeno povezovanju z delavskimi oziroma strokovnimi organizacijami že pred vojno. Posebna zavzetost krščanskih socialistov pri ustanavljanju Delavske enotnosti je temeljila na predvojnih izkušnjah, kjer sta bili po Fajfarjevem mnenju dve glavni pomanjkljivosti, da se slovensko delavstvo v predvojni Jugoslaviji ni moglo primerno uveljaviti. In sicer: "1. Prevelika privezanost na idejne razlike je preprečila popolno razredno enotnost, ki bi delavstvu mogla prinesiti udarnost in prodornost in to kljub mnogim odkritosrčnim poskusom zblizanja zlasti s strani krščanskih socialistov. 2. Usodno napako je napravilo slovensko delavstvo, ker se je omejilo zgolj na sindikalne organizacije, ni pa postavilo svoje močne politične organizacije, ki bi delavstvo okrepila v javnem življenju, kjer se je dejansko - toda brez njega - odločala njegova usoda."⁴⁴ Posebno zanimanje krščanskih socialistov za Delavsko enotnost se je nenazadnje kazalo tudi v tem, da je bila izdelava koncepta tez zaupana Fajfarju, tako da je Kardelj konferenco Delavske enotnosti in ustanovitev glavnega odbora Delavske enotnosti v pismu izvršnemu odboru OF dne 28. oktobra 1942 celo poimenoval Gašperjev t.j.

⁴³ Edvard Kardelj: Zbrana dela, knjiga VI, dok. 80 (tipkopis, Knjižnica INZ); pismo Josipu Broz-Titu 17. 1. 1943.

⁴⁴ Fajfar, Pripombe in pojasnila, str. 19-21, članek Toneta Fajfarja "Delavci, učimo se iz preteklosti".

Fajfarjev projekt.⁴⁵ Pri Fajfarju je nasploh opazna osebna zavzetost pri ustvarjanju Delavske enotnosti, do jeseni 1944 je bil tudi urednik glasila Delavska enotnost, ki se kaže v njegovem celotnem medvojnem delovanju, kot tudi po vojni, ko je skušal osvetliti dejavnost delavske organizacije med vojno. Krščanski socialisti se tudi niso branili poudarjati svojega prispevka k ustanovitvi Delavske enotnosti, saj so menili, da "odločilni delež pri ustanovitvi Delavske enotnosti nosi krščansko socialistično delavstvo, ki je za njenim uresničenjem stremelo že desetletja in ki je danes vložilo vse svoje napore za njeno popolno izvedbo."⁴⁶ Pomen in vlogo Delavske enotnosti, kot so si jo predstavljali v vodstvu krščanskosocialistične skupine, je bil pojasnjen aktivistom v okrožnici št. 7 z dne 20. januarja 1943, kjer je bilo zapisano. "Organizacija Delavska enotnost predstavlja skupen organiziran nastop vsega slovenskega delavstva ne glede na bivšo sindikalno in sedanjo nazorsko pripadnost, dejansko pomeni najmočnejši temeljni kamen Osvobodilne fronte in smoter vsega osvobodilnega gibanja. (...) Dolžnost vseh naših aktivistov, ne glede na to, ali pripadajo delavskemu sloju ali ne, je, da iniciativno pospešujejo organizacijo Delavske enotnosti na svojih področjih. Poleg organizacije v tovarnah in večjih podjetjih, je treba za Delavsko enotnost zainteresirati tudi delavstvo po deželi: lesne delavce, obrtne delavce, hišne posle itd. Prav tako čaka naše aktiviste v tem pogledu važno delo med partizani - delavci, ki jih je treba seznaniti z Delavsko enotnostjo, organizirati v ta namen konference partizanov - delavcev, po vseh vojaških edinicah. Na terenu naj se vsaj v vseh rajonih ustanovijo odbori Delavske enotnosti, ki naj obsegajo in združijo vse delavce svojih področij. Krščanskosocialistična skupina smatra Delavsko enotnost kot najvažnejšo vse enotnosti v Osvobodilni fronti in kot gonilno silo družbenega in političnega revolucionarnega razvoja med Slovenci, zato mora cela krščanskosocialistična skupina pri tem delu pomagati."⁴⁷ Vprašanja povezana z delavstvom so Toneta Fajfarja zaposlovala do te mere, da je na sestanku slovenske delegacije z Josipom Brozom-Titom 1. decembra 1943 načel tudi to vprašanje. Odgovorjeno mu je bilo, da je danes potrebno doseči v prvi vrsti enotnost delavstva in še ni čas za razmišljanje o bodočih skupnih strokovnih organizacijah.⁴⁸ Poleti 1944 pa se je že bližal čas, ko je bilo potrebno misliti tudi na povojni čas. Tako so krščanskosocialistični delavci, skladno z gornjimi pogledi, sklenili znova posvetiti vso pozornost Delavski enotnosti, za katero so menili, da bo, kot piše Tone Toman 1. avgusta 1944 svojemu predvojnemu sodelavcu Mavriciju Borcu-Šimnu, "v bodočnosti igrala zelo važno vlogo (...), kjer bo za vsakega strokovničarja mesto in delo."⁴⁹ Glavni odbor Delavske enotnosti je tudi pripravljal brošuro, ki naj bi obravnavala tedanje pereče probleme in bi bila namenjena vsemu delavstvu.⁵⁰ Vendar kot vse kaže brošura kasneje ni izšla.

Vodilni krščanskosocialistični delavci so tako v prepričanju, da bo po vojni Delavska enotnost in s tem tudi krščanskosocialističnim strokovnim delavcem v njej namenjena pomembna vloga med delavstvom, svojemu članstvu, ki je bilo pred vojno zajeto v široko razpredeno mrežo organizacij po pokrajinah, naročili,

⁴⁵ DLR, III, dok. 172.

⁴⁶ ARS II, IOOF-SNOS, f. 492/I.

⁴⁷ Prav tam.

⁴⁸ ARS II, IOOF-SNOS, f. 432/1.

⁴⁹ ARS II, fond Gorenjsko, f. 705/II.

⁵⁰ Prav tam.

naj se udeležujejo predvsem v odborih Delavske enotnosti. Tako je bil 23. julija 1944 na Poljanah (točka 15) sestanek glavnega odbora Delavske enotnosti, ki so se ga udeležili Franc Leskošek, Franc Svetek, Tone Fajfar, Ciril Škofic in Stane Kovač z ženo.⁵¹ Na njem so razpravljali o razmerah in bodočem delu na Gorenjskem. Kot je razvidno iz Kovačevega pisma Mavriciju Borcu 1. avgusta 1944, so mu naročili, naj na Gorenjskem poživi delo med pripadniki predvojne JSZ ter jih vključi v delo odborov Delavske enotnosti. V pismu Kovač kot primer navaja, da je iz revirjev prišlo 2000 rudarjev, med njimi tudi njihov (t.j. JSZ) Vinko Ustar.⁵² Ko je konec avgusta 1944 Stane Kovač odšel na Štajersko, je v Zgornji Savinjski dolini navezal stik s predvojnimi sindikalnim delavcem JSZ Francem Nareksom iz Ljubnega ter je na osvobojenem ozemlju ustanovil odbor Delavske enotnosti za Zgornjo Savinjsko dolino.⁵³ Podobno je bil tudi Tone Fajfar navzoč na osvobojenem ozemlju v Beli Krajini, kjer so skušali organizirati odbore Delavske enotnosti, skladno s pogledi krščanskih socialistov.⁵⁴

VI.

Kljub temu, da sta bila glede potrebe o ustanovitvi Delavske enotnosti soglasna tako Centralni komite KPS kot tudi vodstvo krščanskosocialističnih delavcev, je komunistom pomenila ustanovitev Delavske enotnosti le taktično potrebo jeseni 1942 in ne kot krščanskim socialistom, uresničitev njihovih že izpred vojne izviraajočih prizadevanj za enoten nastop delavstva. Čeprav se je ta razlika jasno pokazala šele jeseni 1944, pa je bila latentno prisotna vse od začetkov ustanavljanja Delavske enotnosti. Tako lahko sklepamo po nekaterih tedaj navidez manj pomembnih ali celo obrobnihih dogodkih, ki pa so, če gledamo nazaj v sklopu celotne problematike, že tedaj kazali, da so razhajanja glede vloge Delavske enotnosti očitna. Tako je na primer Franc Leskošek negotoval ob Fajfarjevih razmišljanjih o pomanjkljivosti predvojnega delavskega gibanja v članku "Delavci, učimo se iz preteklosti".⁵⁵ Ta članek naj bi bil, tako je omenjeno v njegovem podnaslovu, odlomek iz brošure "Zakaj se borimo delavci?", ki naj bi jo napisal Fajfar, a ni nikoli izšla. Tudi ob dolomitski izjavi so komunisti očitali krščanskim socialistom, da se glede Delavske enotnosti niso držali dogovora.⁵⁶ Najbolj pomenljiv je bil spor glede ustanavljanja rajonskih odborov Delavske enotnosti v Zgornji Savinjski dolini med Francem Leskoškom in Stanetom Kovačem,⁵⁷ kjer se je jasno pokazalo, da si komunisti vlogo Delavske enotnosti predstavljajo precej drugače kot krščanski socialisti.

Takšna je bila medvojna usoda krščanskosocialističnega delavstva, ki je bila doslej dokaj slabo poznana. Čeprav so imeli krščanskosocialistični delavci v OF v bistvu enake težave kot zastopniki intelektualnega dela krščanskosocialistične sku-

⁵¹ Fajfar, *Odločitev*, str. 407.

⁵² ARS II, fond Gorenjsko, f. 705/II.

⁵³ Delavska enotnost v Gornji Savinjski dolini 1944. Izdala ZSS, občinski sindikalni svet Mozirje 1984, str. 13.

⁵⁴ ARS I, KPS 1941-1945, f. 44.

⁵⁵ Jesen 1942, dok. 203, pismo Franca Leskoška dne 5. 12. 1942 Edvardu Kardelju, kjer piše: "Se-daj šele vidim, da je to kolobocija, ki ne bi smela biti tiskana. Zanesel sem se pač, da je članek dober, ker sta se dogovorila s Petrom [Boris Kidrič] zaradi brošure."

⁵⁶ DLR, VI, dok. 4; okrožnica CK KPS 1. 3. 1943 poverjeništvom CK KPS in okrožnim odborom KPS.

⁵⁷ ARS I, KPS 1941-1945, f. 23, a. e. 2363, pismo CK KPS 28. 10. 1944 Francu Leskošku-Luki.

pine, pa so njihovi problemi ostali globoko v senci delovanja Kocbekovega kroga. Edvard Kocbek je bil kot najpomembnejša nekomunistična oseba v izvršnem odboru OF razumljivo bolj v ospredju, toda k taki podobi je zlasti prispevalo povojno vrednotenje, ko je bila Kocbekova in Fajfarjeva medvojna dejavnost ocenjevana skozi prizmo povojnega razvoja dogodkov. Tako je ob Kocbekovem izobčenju iz javnega življenja leta 1952, katerega povod je bil objava zbirke novel Strah in pogum, Edvard Kardelj neutemeljeno obtožil Kocbeka kot glavnega krivca za podpis dolomitske izjave, hkrati pa je s trditvijo, ki tudi ni bila resnična, da je ustanovitev Delavske enotnosti pomenila prvi korak k dolomitski izjavi, skušal prenesti povojni spor med Fajfarjem in Kocbekom že v vojni čas in to celo v jesen 1942. Te, na podlagi povojnih opredelitev zgrajene ocene zamegljujejo resnična medvojna razmerja med krščanskosocialističnima zastopnikoma v izvršnem odboru OF, ko je skupina delovala, kljub nekaterim razlikam, precej bolj enotno, kot bi morda lahko sklepali po teh Kardeljevih ocenah. K taki podobi je v precejšnji meri prispeval tudi sam Fajfar s svojim povojnim delovanjem, ko se je vključil v kampanjo proti Kocbeku. Fajfar je namreč tako vlogo po vojni sprejel in se ni le ogradil od Kocbekovega medvojnega delovanja, temveč tudi od dela svojih medvojnih pogledov. Tako na primer je v svojih spominih navedel, da so Delavsko enotnost ustanovili leta 1942 z mislijo, da po vojni postane sindikalna organizacija, čeprav je iz virov povsem jasno razvidno, da naj bi, po Fajfarjevih medvojnih pogledih, ta delavska organizacija dejansko postala politični predstavnik celotnega slovenskega delavstva. Fajfarjev koncept Delavske enotnosti je bil pravzaprav identičen s Kocbekovim pogledom na OF izoblikovanim januarja 1943 v okrožnici št. 6 krščanskosocialistične skupine, le da ni zajemal slovenskega naroda kot celote, temveč je bil omejen le na slovensko delavstvo. Pokazalo se je, da so bili krščanski socialisti, ne glede kateremu delu so pripadali, postavljeni pred dilemo, kako zadržati svojo samobitnost, ne da bi se pri tem razvili v posebno stranko. Zato so vse do konca vojne, torej tudi po podpisu dolomitske izjave, iskali nadomestilo za manjko lastne stranke v nadstrankarskih pluralnih organizacijah, kot sta OF (Edvard Kocbek) in Delavska enotnost (Tone Fajfar), znotraj katerih bi zadržali svojo nazorsko posebnost in možnost nadaljnega delovanja.

Bojan Godeša

CHRISTIAN SOCIALISTS AND THE FOUNDATION OF UNITED TRADE UNIONS

S u m m a r y

In Autumn 1944, the question arose in the Executive Committee of the Liberation Front (LF) regarding the organization of the Workers' Unity and the future Trade Unions. Tone Fajfar, pre-war Trade Unionist of the Christian Socialists and a representative of the Catholic group in the Executive Committee of the NLF, made a plan for the post-war arrangement of the Trade Unions and the general solution of the workers' question. He defined the Workers' Union, within which the Trade Unions would operate, as the representative of the working class in front of the government and other population strata. The Slovenian Communists rejected Fajfar's proposal and decided to organise the Trade Unions from scratch, without reference to the Workers' Unity or the pre-war Trade Unionists who took part in the NLF. This definitely revealed ideological differences between the Slovenian Communists and the Christian Socialists, who had, in the Summer and Autumn 1942, both recognized the need to found the Workers' Union. In it, the Christian Socialists saw the means to fulfil their pre-

war ambitions and overcome the political and professional divisions within the Slovenian working class. They took for granted that they would play an important role in it also after the war. The Communists, however, considered the foundation of the Workers' Unity in Autumn 1942 as a tactical step within a wider strategy. They viewed it as a covenant with the Christian Socialist workers which would ensure closer cooperation at class level and transcend an ambivalent relationship with the Christian Socialists. Although, the Communists badly needed the support of the Christian Socialists, particularly after the beginning of the civil war in the Ljubljana Province, they also feared them as a potentially dangerous "reactionary reserve". The Workers' Union became insignificant after the signing of the Dolomiti Declaration (*Dolomitska izjava*) whereby the Christian Socialists in the Liberation Front renounced the idea of founding their separate organization.